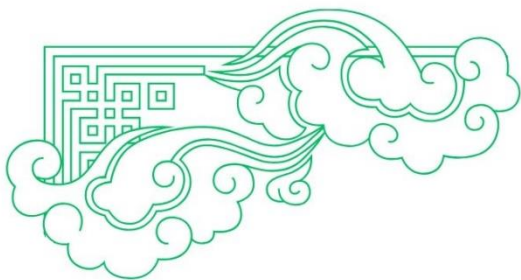

УШКАРЫП АЛ, ЧАРАШ УРУГ!

**Композитор, шүлүкчү, ыраажы
Ооржак Валерий Кечековичиниң чогаадыкчы өнчүзү**

Ооржак Валерий Кечекович

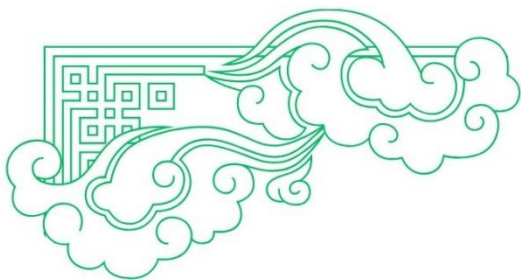

Өвүр кожууннуң төлептиг, салым-чаяанныг оглу Валерий Кечекович Ооржак 1961 чылдың июль 14-те Өвүр кожууннуң Саглы суурга малчын өг-бүлеге төрүттүнген. 1978 чылда Саглы ортумак школазын, 1981 чылда Кызылдың көдээ ажил-агый техникумунуң агрономия салбырын чедиинкини дооскан.

1981 чылдан эгелеп «Кызыл-Тук» совхозка фуражирлеп, хову бригадазынга бригадирлеп, спорт комитетинге ажилдап чораан. 1998 чылда бот өөредилге-биле Тываның күрүне университетинин тыва дыл болгаш чогаал факультетин дооскаш, Саглы ортумак школазының тыва дыл болгаш чогаал башкызы болуп ажилдап чораан.

Валерий Ооржак – ыраажы, шүлүкчү бот-тывынгыр сургалыг композитор. Шүлүк бижиир, аялга чогаадырындан аңгыда, бийир тутса чуруур, хаарылга, балды сегирип алза хоомай эвес чазаныр алдын холдуг шевер.

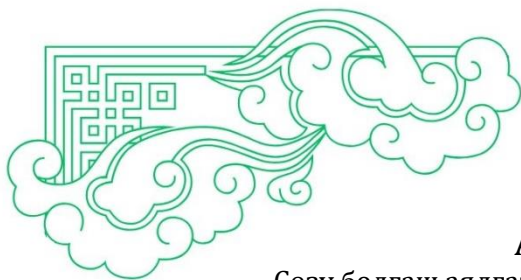

1985 чылдан эгелеп ырыларга аялга бижиир салым-чаяанын көргүзүп, «Хандагайты», «Өртемчейниң чаяалгазы», «Саглы кызы», «Арзайтыда», «Эки-Борам» дээш, оон-даа өске билдингир авторлуг ырыларның сөзүглелин болгаш аялгазын бижигилээн. Ооң чогаадыкчы ажил-ижиниң ылгавыр демдээ – ырның сөзүн болгаш аялгазын чогааткаш, автор боду күүседикчи болгаш үдекчи-аккомпаниатор болуптурар.

Биче сеткилдиг, дузааргак, оюн-баштак, хүндүлээчел, чончу композитор Валерий Кечековичтиң хөгжүмү тускай хөөннүг. Ырыларының аразындан аңаа «Өртемчейниң чаяалгазы» деп чогаалы чоок, эргим болуп турарын ол демдеглеп турар. Амыдыралда чидиг айтырыгларны Валерий Ооржак баштак аян-биле сойгалап бижээн. Оларга «Бажым аарааш», «Чоруп-ла көр» деп ырыларны хамаарыштырып болур. В. Ооржак бодунуң шүлүктеринге аныяктар дугайында, оларның келир үеже сонуургалдарын, көрүжүн, оларга бергелерни ажып эртер оруктарны сүмелеп, өскөн-төрээн черлерин алгап-йөрээн бижип турар.

Өскөн-төрээн чериниң, тыва хөгжүм Валерий Кечековичиниң киирген үлүүн ам-даа долузу-биле бедик үнелеп, ооң чогаадыкчы ажил-ижин сайгарып, нептередип, удаа-дараа чон мурнунга көргүзерин амгы үе негеп келген.

АВАЙ

Сөзү болгаш аялгазы Валерий Ооржактыы

Flute

А - мы - ды - рал аа - ыы ы - рак чор - дум, а - жыл - хо - жул дээш - тин чай - чок бол -

8
дум ба - жын ду - гу чар - тыы ак - даа бол - за, ба - рык он чыл эр - ти хе - вээр - дир

16
сен А - вай, а - вай! хе - вээр - дир сен

Амыдырал аайы ырак чордум,
Ажыл-хожул дээштиң, чай чок болдум.
Бажың дүгү чартыы, ак-даа болза,
Барык он чыл эрти – хевээр-дир сен.

Авай-авай, хевээр-дир сен.

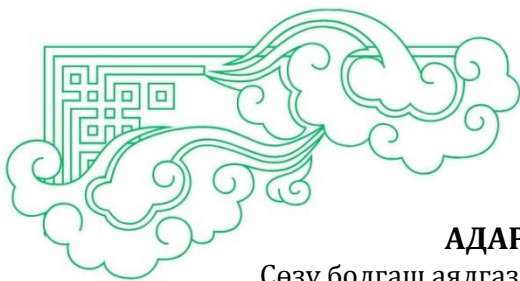
Орук-чирик берге-шаптыктарлыг,
Оргу дески эвес чуртталганда,
Оюп-кыйып эвес, булгап эртип,
Оглуң, кызың ам-даа көрүп чор сен.

Авай-авай, көрүп чор сен.

Кады төрөөннериң дываажанда,
Кадыкшылың шору, сергек-тир сен.
Мугур чүстү ырак ажыр базып,
Чурттаарыңны күзеп олуру мен.

Авай-авай, олуру мен.

АДАРГАНЫМ

Сөзү болгаш аялгазы Валерий Ооржактыгы

Flute

Өс-кен то - рээн че-рим, О-вур Саг - лы - Ба-жы А-дар-ган даг
баары ар-жаан суг - луг о-ран. О-ол би-чии ча-жым-дан бэ - эр,
ой-нап ос-кен ча-раш че - ри - м А-дар-га-ным, А-дар - га - ны - м
ар - жаан суг - луг ы - дык че - ри - м

Өскен төрээн черим

Өвүр Саглы-Бажы.

Адарган даг баары

Аржаан суглуг оран.

Кадыр хаяларда,

Кашпал өзеннерде,

Аргар-кошкар, телиг

Авыралдыг оран.

Оол бичии чажымдан бээр

Ойнап-өскен чараш черим

Адарганым, Адарганым

Аржаан суглуг ыдык черим.

Деспек өдектерде,

Эрги хонаштарда,

Дешкилешкен малдыг,

Энерелдиг черим.

АРЗАЙТЫДА

Сөзү болгаш аялгазы Валерий Ооржактыы

Flute

Кос-ке-нир-ге а - гып ба - дар _____ кош-ке-лер-даа Ар - зай-ты - да, _____

5

Ха - я тиин-ден сьс - тып чы - да - а - р, _____ ар-жаан суг-лар ба - за мын - да. _____

Көскенирге агып бадар,
Көшкелер-даа Арзайтыда.
Хая тиинден сыстып чыдар,
Аржаан суглар база мында.
Соок черден унуп келир,
Согуналар мында болгай.
Деми-биле кожуп оъттаар,
Те, чуңма Арзайтыда.
Бөдүүн чаңныг хүндүлээчел,
Пөрүксүмээр кызыл чаактыг,
Сарлыкчының чараш кызы
Сарыым уруг Арзайтыда.

ДАМЫРАК

Сөзү болгаш аялгасы Валерий Ооржактыы

Flute

Со - гу - на - лыг тай - га - дан, _____ док - таар бил - бес да - мы - рак, _____

9
соон - дан су - руп кел - ген - зиг оо - жум хем - че да - ла - ш ты _____ Тай - га

18
чер - ден бат - кан, _____ да - мы - рак, да - мы - рак _____ та - лы - гыр - же уг - ла даан, _____

29
да - мы - рак да - мы - рак! _____

Согуналыг тайгадан,
Доктаар билбес дамырак,
Соондан сүрүп келгензиг,
Оожум хемче далашты.

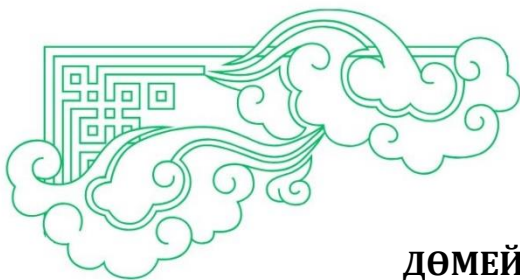
Кожумаа: Тайга черден баткан,
Дамырак, дамырак,
Талыгырже угла даан,
Дамырак, дамырак!

Ажыг сооктан далажып,
Ак-шаң үндүр тынгылап,
Шуурган-хат-даа келирге,
Шуугаашкыннын соксатпа!

Кожумаа: Тоол шагда Чылбыга,
Доозазын пактаар дээш,
Биче дүш-даа четпейин,
Иштин чарып мөчээн дээр.

Аржаан болган суунга,
Аңчы, малчын, чылгычы
Аарыг, хамчыын экиртип,
Актап, көктеп алгаарлар

ДӨМЕЙЛЕШТИ

Сөзү: Николай Кууларныы

Аялгазы: Валерий Ооржактыы

Flute

Че-рим чур-тум бир-ле ча-жыт бу-дунун - да, че - чек шып-кан чы - рык а - ян

ор - ту - зун - да, сеп - кил-дер-лиг хо - ну сын - ныг ак - кыр ха - дын

сеп - кил-лим - ге сә - эн би - ле до - мей-леш - ти Сеп - кил - дер -

лиг ак - кыр ха - дын

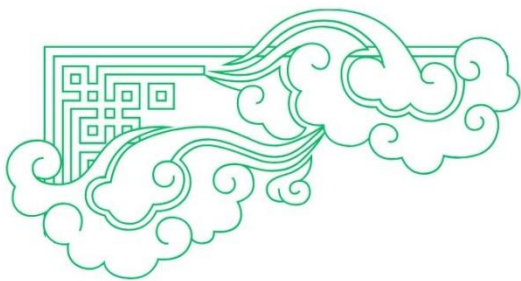
сә - эн би - ле до - мей - леш -

ти сек - пил - дер - лиг

ак - кыр ха - дын сә - эн би -

ле до - мей - леш - ти

ДӨМЕЙЛЕШТИ

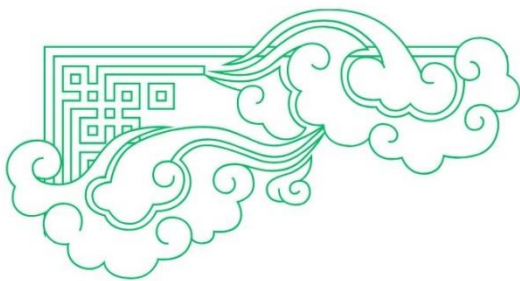
Сөзү: Николай Кууларныы

Аялгазы: Валерий Ооржактыы

Черим-чурттум бир-ле чажыт булуңунда,
Чечек шыпкан чырык аян ортузунда,
Секпилдерлиг, хөнү сынныг аккыр хадың,
Сеткилдерге сээң-биле дөмейлешти.

Каас-чараш чечек шыпкан аян өттүр,
Хадыңдыва эртер дээштиң дидинмедим.
Чүгле чангыс эрес салгын олче чедип,
Чүрээм бүгү чажыттарым дамчыдыпты.

ИЛБИ СУСКУН

Сөзү болгаш аялгазы Валерий Ооржактыы

Flute

Ча - зын, ча - йын, кү - зүн, кы - жы - н, ча - даг, аът - тыг, чы - чаа - ныг - да, —
— ту - ра - лаа - нын өг - ге кир да - ан душ - кан ки - жээ ша - йын ку - да -
16 р И - жер ша - йы ус - ту бээр - ге, — и - рей - ка - дай ал - гы - жып аа - р
25 и - не у - дун кыр - ган а - ва - м и - лиг хи - ре шан - чып ча - за - р

Чазын, чайын, күзүн, кыжын
Чадаг, аъттыг, чычаанныгда
Туралааның өгге кир даан,
Душкан кижээ шайын кудар.

Кожумаа:

Ижер шайы үстү бээрге,
Ирей-кадай алгыжып аар.
Ине үдүн кырган-авам,
Илиг хире шанчып чазар.

Көдээ аалга киреримге,
Хөнекте шай албан турар,
Орук-чорук сускааннарны
Аңгарыптар илби суксун.

Аяк-ишти шайны ишкеш,
Чорук кылыр чогуңгур боор,
Сергек киирер домчу болган
Сени алгап, ырлап тур мен

ӨРТЕМЧЕЙНИҢ ЧАЯЛГАЗЫ

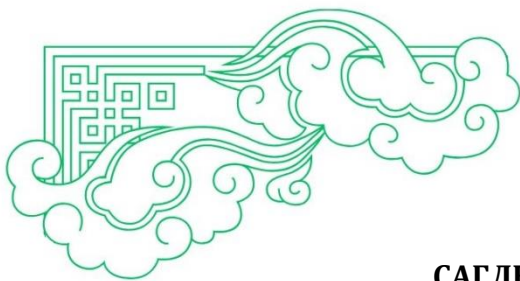
Сөзү болгаш аялгазы Валерий Ооржактыы

Flute

Чу - гу - рук - тээн хун - нун ка - раа чай - гы ке - жээ Хир чок дээр - де ча - йын - нал - ган
7 ма - га - дан - чыг, чу - зун - бу - рун он - нер ой - наан хем - че ко - руп, хи - лин ка - ра чаш - тыг у - руг
15 э - рик - те ор Ор - тем - чей - нин ча - ял - га - зы, ча - ял - га - зы, Оо - руш - ку - нун а - ял - га - зы,
23 а - ял - га - зы, са - гыш - сет - кил сай - маа - ра - дып хол - зе - дип кээр, чай - гаар бут - кен
30 а - ял - га - зы, а - ял - га - зы

Чүгүрүктээн хүннүң караа чайгы кезжээ
Хир чок дээрге чайынналган магаданчыг
Чүзүн-бүрүн өңнер ойнаан хемче көрүп
Хилиң кара чаштыг уруг эрикте ор
Кожумаа:
Өртемчейниң чаяалгазы, чаяалгазы.
Өөрүшкүнүң аялгазы, аялгазы
Сагыш-сеткил саймаарадып хөлзедип кээр
Чайгаар бүткен аялгазы, аялгазы
Чалгыгларга деген хүннүң херелдери
Арынга дээп, оюн эреп кылаңнашты
Чараш кара карактарны чалдандырып
Сагыш-сеткил саймааралын хайныктырды
Кожумаа:
Элик-хүлбүс омурганы дыңналгылап
Эзим-арга, хемнин уну холужуп кээр
Ынакшылдың, өөрүшкүнүң, муңгаралдың
Ыржым эвес өртемчейниң аялгазы.

САГЛЫ КЫЗЫ

Сөзү болгаш аялгазы Валерий Ооржактыы

Flute

Саг-лы кы-зы, Саг-лы кы-зы, эр - ги-м у - руг, _____ сак-ты бер-дим

8 ту - рей бер-дим хи - лей бер - дим _____ шаг - да эрт-кен, шаг - да эрт-кен,

15 бол-чаа-выс-тын чан - гыс ша - гы, _____ ба - за ка - тап, ба-за ка-тап ма - най бер -

24 ди. _____

Саглы кызы, Саглы кызы, эргим уруг ,
Сакты бердим, турей бердим, хилей бердим.
Шагда эрткен, шагда эрткен болчаавыстың чангыс шагы,
База катап, база катап манай берди.

Кадыр арттар, дажыг хемнер доктар болбас,
Хайыы-даа бол Саглывыска чедип келем.
Кара чажың хөнү-сының катап-катап суйбап алыйн,
Караңгыда айдында-даа чедип келем.

Кыштың соогу, чайның изии моондак болбас,
Кыдыг-даа бол Саглывыска чедип кел даан.
Кызыл чаагын, доңган эрниң катап-катап ошкап алыйн,
Кызыл хүнде, имирде-даа чедип келем

ТАНЫВАЗЫМ УРУТ

Сөзү болгаш аялгазы Валерий Ооржакты

Flute

5
10
14
18
22

Бис-тин Ты-ва тол-де-ри-гин а-ра-зын-да, _____ бир-ги-ча-раш
кы-зы-даа бооп ча-да-вас сен, _____ карак чивеш а-ра-зын-да эскер-ген бол, _____
кан-чап ол-чаан са-гы-жым-га ар-та-рын ол? _____ Та-ны-ва-зы-м кыс,
та-ны-ва-зы-м кыс, мен-ден ы-ра-а вайын, мен-ден ы-ра-а-вайын да-лаш бол-б-а-йын,
да-лаш бол-ба-йын, ме-нээ че-дип кел че-дип кел даан! ме-нээ че-ди-п
кел

Бистиң Тыва төлдериниң аразында,
Бирги чараш кызы-даа бооп чадавас сен.
Карак чивеш аразында эскерген бол,
Канчап олчаан сагыжымга артарын ол?
Кожумаа:
Танывазым кыс, менден ыравайын,
Далаш болбайын, менээ чедип кел, чедип кел даан!
Чайың чогу кончут турган чадавас боор,
Чаңгыс катап көрүш-биле шаңнадын чоп.
Тыртыргаштың хоолаштың чурууң асса,
Дыкпыш кара казанагым чырый бээр боор.
Дириг кижиги саны база көвей болгай,
Дилеп тывар арга база менде чок тур.
Барып-барып сенээ чүге таварыштым,
Бажым-даа чиик, сеткил сергек чорбас мен бе?

УШКАРЫП АЛ, ЧАРАШ УРУГ

Сөзү болгаш аялгазы Валерий Ооржактыы

Flute

Ша-ла ке-жээ а-пар-ган-да чаас-каан-зыр-гай ба-зып ор мен
ы-рак э-вес аът-тыг ки-жи ыр-ла-вы-шаан ша-аап о-лур Чер-нин че-ри
ы-рак чер-ге се-ни көр-геш а-мы-ра-дым у-зун о-рук эрт-пес бол-
гай уш-ка-жып-каш дөгүп а-лыр ча-даг чо-раан чо-рук-чу-ну,
у-туп каг-ба ча-раш у-руг, чаа-с каан-да чал-гаа-ран-чыг уш-ка-рып ал
ча-раш у-руг!

Шала кежээ апарганда,
Чааскаанзыргай базып ор мен.
Ырак эвес аъттыг киж
Ырлавышаан шаап олур.
Черниң чери ырак черге
Сени көргеш амырадым
Узун орук эртпес болгай
Ушкажыпкаш дөгүп алыр.

Ажык черге холум чайып Алгы-
кышкы турумда-ла, Челер-
Доруун тепсенипкеш,
Четирбейин барбадын бе.
Черим-чуртум кызы-дыр сен,
Сеткилиңниң багын көр даан,
Азы соора таныдын бе?
Аза-четкер бодадың бе?

Кожумаа:
Чадаг чораан чорукчуну
Утуп кагба чараш уруг
Чааскаанда чалгааранчыг
Ушкарып ал, чараш уруг

ЧАЙ

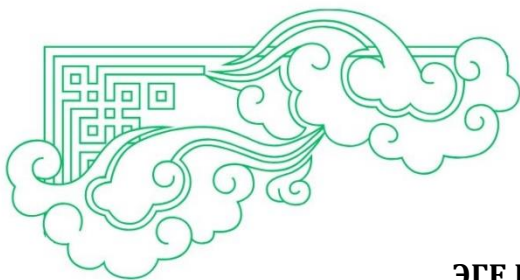
Сөзү болгаш аялгазы Валерий Ооржактыы

Flute

Чаашкын соонда, чөлээш сүрген, чаш-тары-выс
кызыл-даван, чаны-выста чөлээш -
тир дээш, шаан-тондур сы-выр-тажыр,
Чай, чай, чай! чаъс - тыг, чай,
ма-галыг-ла үе сен! ы-накшылдың үе - зи!

Чаашкын соонда, чөлээш сүрген
Чаштарывыс кызыл-даван
Чанывыста чөлээш-тир дээш
Шаан төндүр сывыртажыр.
Чай, чай, чай
Чаъстыг чай, магалыг-ла үе сен!
Чай, чай, чай
Чаъстыг чай ынакшылдың үези!
Ынакшааннар чаъстан чаштып
Ырак эвес сараат дажып
Таңныыл ирей ажындырып
Далаш-биле дезиптерлер.
Арат чонга, арбын дүжүт
Ажы-төлге өөрүшкүнү
Арбын малга көвей сиген
А, меңээ сен ынакшылды.

ЭГЕ БАЗЫМ

Сөзү: Владимир Серен-оолдуу

Аялгазы: Валерий Ооржактыы

Flute

Э - эс - ри чок бе - дик аът - че, э - зен - ги чок аът - та - ныр дээш ча - даш - кан дег,
8
э - ге чаш тол ту - рар шаам - да, эр - гин ар - тап, даш - каар баар дээш пат - ла боор мен.

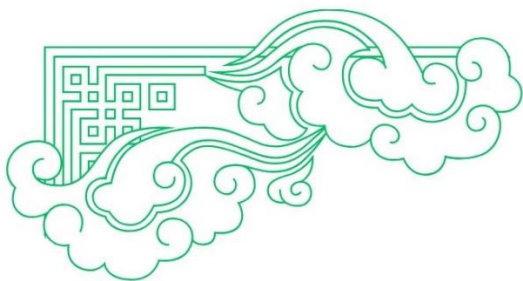
Эзертэвээн бедик аътче
Эзэнги чок аъттаныр дээш чадашкан дег
Эге чаш төл турар шаамда
Эргин артап, дашкаар баар дээш пат-ла боор мен.

Талга аскан уязындан
Далбаңнааш куш аңдарылгаш дүвүрээри дег,
Бажым куду баартакталдыр
Барып ушкаш, өектелип чыткылаар мен

Чалгыннары чедишпээн бол
Сайлык оглу өрү шурап, ужар дээнзиг,
Делгем улуг өртемчейже
Тендиңнедир эге базым кылгылаар мен.

Куштун төлү ужуп чадааш,
Кудай мени угбас-тыр деп
Тендиңнедир кылашта деп,
Делегейни шимчедипти.

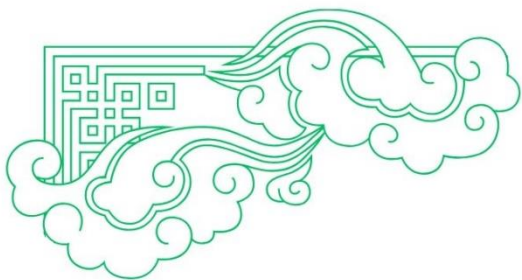

ДОПЧУЗУ:

В. К. Ооржактың допчу намдары	2
♪ Авай	4
♪ Адарганым	5
♪ Арзайтыда	6
♪ Дамырак	7
♪ Дөмейлешти	8
♪ Илби суксун	9
♪ Өртемчейнің чаялгазы	10
♪ Сағлы кызы	11
♪ Танывазым кыс	13
♪ Ушкарып ал, чараш уруг	14
♪ Чай	15
♪ Эге базым	16

УШКАРЫП АЛ, ЧАРАШ УРУГ
бот-тывынгыр композитор, шүлүкчү, ыраажы
Ооржак Валерий Кечековичиниң өнчүзү
(уран чүүл школаларының башкыларынга болгаш
сургуулдарынга нота-методиктиг өөрөдилге курлавыры)

Тургузукчuzu: Эртине-Маадыр Хуралбаевич Ооржак
Нотазы база өрүлдези: Э.-М. Х. Ооржак

